

Слушно звернути увагу і на досвід створення пташиної та звіриної лікарень. Ці невеликі куточки живої природи у шкільному приміщенні, куди діти приносили скалічених та хворих звірів і птахів, пробуджували навіть у самих байдужих серцях добрі почуття – ласку та співчуття.

Висновки... Отже, у літературно-педагогічній спадщині великого педагога-гуманіста В.Сухомлинського закладені багатющі резерви для формування екологічної культури особистості за допомогою сучасних методів екологічної освіти та виховання. Вивчення та осмислення його досвіду допоможе вчителям та вихователям реалізувати усі компоненти екологічної освіти та виховання – інтелектуальний, емоційний, ціннісний, практично-дійовий.

Список використаних джерел та літератури:

1. Дерябо С. Д. Экологическая педагогика и психология / С. Дерябо, В. Ясвин. – Ростов на Д. : Феникс, 1996. – 480 с.
2. Гардашук Т. В. Глобальні стратегічні моделі та український вибір / Т. Гардашук // Екологічний вісник. – 2011. – № 1. – С. 6–7.
3. Іщенко Л. Наступність в екологічному вихованні / Л. Іщенко // Початкова школа. – 1998. – №6. – С. 31–33.
4. Кюденко Я. Формування особистості учня засобами екології / Я. Кюденко // Біологія і хімія в школі. – 1999. – № 3. – С. 7–10.
5. Пустовіт Г. П. Дослідницька робота учнів з екології в позашкільних установах / Г. Пустовіт – К. : АПН України, 1996. – 126 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибр. твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977 – Т. 3. – 670 с.
7. Сухомлинський В. О. Вибр. твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – 639 с.

Анотація И.П.Ацегейда

Значение педагогического наследия В.О. Сухомлинского для реализации методов экологического образования и воспитания

В статье анализируются современные методы экологического образования и воспитания. Обосновано значение педагогического наследия В.О. Сухомлинского для реализации данных методов.

Ключевые слова: *В.О.Сухомлинский, экологическое образование и воспитание, экологическая ассоциация, экологическая лабиализация, экологическая идентификация, экологическая экспектация, экологическая эмпатия, экологическая ритуализация, экологическая забота.*

Summary I.P.Atsegeyda

The Value of Pedagogical Heritage of V.O.Sukhomlyns'kyi to Implement Modern Methods of Ecological Education

The article analyzed the modern methods of ecological education. Substantiates the importance of pedagogical heritage V.O. Sukhomlinsky to implement these methods.

Keywords: *V.O.Sukhomlinsky, ecological education, environmental associations, environmental labialisation, ecological identity, ecological ekspektatsiya, environmental empathy, environmental ritualization, environmental concern.*

Дата надходження статті:

„31” серпня 2011 р.

УДК 37.034:37(09)

І.В.БАБІЙ,
*викладач
(м.Умань)*

Ідеї Василя Сухомлинського щодо морального виховання особистості

У статті аналізуються педагогічні погляди Василя Сухомлинського щодо морального виховання особистості.

Ключові слова: *моральне виховання, народна педагогіка.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Визначним учителем, педагогом, дитячим письменником початку ХХ ст. є В.Сухомлинський (1918-1970 рр.), творчість якого увійшла до історії вітчизняної педагогічної думки помітною сторінкою. Педагогічні, публіцистичні, літературні праці, також багаторічний учительський досвід павлівського директора значно вплинули на практичну діяльність школи, збагатили педагогіку України новими положеннями і думками.

Аналіз досліджень і публікацій... Ідеї педагога набули широкого розголосу далеко за межами України. Науково-педагогічний та практичний доробок В.Сухомлинського привернув увагу вітчизняних та зарубіжних науковців та освітян (Ю.Азаров, М.Антонець, Ван Тянь, І.Зязюн, О.Дзеверін, Н.Гаряча, Л.Бондар, Г.Карпенчук, Т.Когачевська, Т.Кочубей, В.Кузь, Н.Побірченко, Л.Попова, М.Стельмахович, Б.Тартаковський, Л.Ткачук, К.Юр'єва, О.Савченко, М.Ярмаченка та ін.). Свідченням цього є створення Української асоціації імені Василя Сухомлинського (1991), Міжнародного товариства послідовників Сухомлинського (Німеччина, Марбур, 1990), Всекитайського товариства прихильників В. Сухомлинського (1998). В Павлівській середній школі, що носить його ім'я, з 1975 р. функціонує педагогічно-меморіальний музей В.Сухомлинського. Педагогічна спадщина В.Сухомлинського глибоко вивчається в Росії, Білорусії, Казахстані та інших країнах світу.

Виклад основного матеріалу... Успіхам у практичній педагогічній і творчій науково-педагогічній діяльності В.Сухомлинського сприяло і глибоке знання народної педагогіки. Вийшовши з глибин народу, він усвідомив можливості народної педагогічної мудрості у вихованні дітей. У багатьох своїх творах педагог радив в, батькам брати в користування все цінне створене народною педагогікою, і створювати умови правильного виховання дітей, які століттями діяли в українських родинах. В.Сухомлинського, на нашу думку, можна вважати видатним етнопедагогом, оскільки він, здійснюючи науковий аналіз здобутків народної педагогіки, визначав шляхи її раціонального використання у вихованні підростаючого покоління, досліджував способи встановлення контактів виховної мудрості людності з педагогічною наукою, аналізував педагогічне значення тих чи інших явищ національного життя і з'ясовував їх відповідність сучасним освітнім завданням.

Серед прогресивних народних традицій В.Сухомлинський високо цінував традиції трудового виховання. Характеризуючи їх, він писав: „Це одвічні традиції народної педагогіки: діти допомагають трудитися батькам, батьки не можуть у своїй праці обійтися без дітей; як тільки дитина навчилася нести своєю рукою ложку від тарілки до рота, вона працює – не для того, щоб потренуватися в праці, а тому, що ніхто з людей, які оточують дитину, без праці не уявляє собі життя. Народна педагогіка знає, що дитині посильне і що непосильне, знає, бо в ній органічно поєднується життєва мудрість з материнською і батьківською любов'ю. Народна педагогіка не боїться того, що праця втомлює, вона знає, що праця неможлива без поту і мозолів. Завдяки праці дитина стає здатною пізнавати навколишній світ серцем...” [10].

У своїх роботах педагог чимало уваги приділяв вихованню наймолодших дітей, першокласників і тих, що вступають до школи. Роки дитинства – дошкільний вік – відіграють важливу роль у формуванні особистості, вважав він. Це не підготовка до майбутнього, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя. І від того, яке було дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що ввійшло до її розуму і серця з навколишнього світу, від цього значною мірою залежить, якою людиною стане сьогоднішній малюк [12].

У дитинстві починається тривалий процес пізнання – і розумом, і серцем – тих якостей і цінностей, що лежать в основі моралі. Василь Сухомлинський вважав, що треба виховувати високоосвічених, працелюбних, наполегливих людей, готових долати не менші труднощі, ніж долали їхні батьки, діди, прадіди. Чим більше коло знань має опанувати дитина, тим більше треба зважати на природу людського організму в період бурхливого розвитку і становлення особистості. Процес пізнання навколишньої дійсності є неодмінним емоційним стимулом думки для дитини дошкільного віку. Істина, в якій узагальнюються предмети і явища навколишнього світу, стає особистим переконанням дитини тоді, коли вона одухотворяється яскравими образами, що впливають на почуття. Тому важливо, щоб перші наукові істини дитина пізнавала в навколишньому світі, щоб джерелом думки була краса й невичерпна складність природних явищ, щоб дитину поступово вводили в світ суспільних відносин, праці.

Позбавлений можливостей відстоювати свою позицію в педагогічній пресі через відмову друкувати статті, в умовах цькування В.Сухомлинський продовжує розвивати свої ідеї в таких загальновідомих творах, як „Серце віддаю дітям” (1968 – НДР, 1969 – Україна), „Павлівська середня школа” (1969), „Народження громадянина” (1970).

Ось основні ідеї, які розвинув Василь Олександрович у цих та інших працях:

- любов до дитини;
- розвиток творчих сил кожної окремої особистості в умовах колективної співдружності на основі етико-естетичних цінностей, інтересів, потреб, який спрямований у кінцевому підсумку на творчу працю;
- культ природи, природа як найважливіший засіб виховання почуття прекрасного і гармонії;
- розробка демократичних педагогічних засобів і методів навчання й виховання (повага, заохочення, опора на позитивне, моральне покарання);

- звернення до внутрішнього світу дитини, опора на її сили, внутрішні потенції, підтримка і розвиток того здорового, що є в кожній особистості;
- розвиток ідеї „радість пізнання”, тобто емоційне сприйняття процесу навчання;
- демократизація структури управління навчально-виховним процесом у школі (психологічний і педагогічний семінари, школа для батьків тощо) [8, с.384–385].

Спадщина Василя Сухомлинського надзвичайно багатогранна, та в центрі його уваги передусім – дитина, особистість, її духовний світ та моральні цінності.

Провідне місце у педагогічній спадщині В.Сухомлинського займає ідея моральності, людяності та доброзичливості. Педагог переконливо стверджував, що виховання моральності, людяності здійснюється через творення людям добра.

Цій проблемі присвячено більшість робіт педагога. На його думку, ідея людяності насамперед реалізується через розвиток всіх потенціальних, інтелектуальних і фізіологічних можливостей особистості. Всебічно розвинена особистість втілює в собі повноту і гармонію сил, здібностей, пристрастей, потреб, які визначають моральну, ідейну, громадянську, розумову, творчу, трудову, естетичну, емоційну, фізичну досконалість. Педагог наголошував, що, працюючи над втіленням в практику ідеї всебічного розвитку, ніколи не можна досягти однакової межі інтелектуального збагачення, пізнання, духовного удосконалення.

У праці „Як виховати справжню людину” подається моральний ідеал, який увібрав у себе найкращі риси менталітету українського народу. В ній розкриваються конкретні принципи, істини, повчання, настанови, рекомендації тощо. Подаються вони у вигляді правил та законів, що складають азбуку моральної культури: 14 Законів дружби, правил „Десять не можна”, „Дев’ять негідних речей” та ін. В.Сухомлинський розкриває зміст і методику роботи з виховання у дітей любові до Батьківщини і громадянства, ставлення до людей і обов’язку перед ними, ставлення до батьків, рідних, близьких, розуміння життя, добра і зла в ньому, виховання високих моральних якостей і норм поведінки тощо. На підставі багаторічної практичної роботи в школі автор у цій праці вперше у вітчизняній педагогіці глибоко розкриває суть таких понять, як людяність, патріотизм, відповідальність, гідність, терпимість, тактовність і т. ін. На конкретних прикладах подається методика утвердження в юних душах почуття совісті, сорому, справедливості, скромності, щедрості, милосердя [9, с.201–249].

Переконливо викладається і методика найтонших сфер морального життя людини – материнського і батьківського виховання, ставлення до батьків, старших членів родини, померлих [9, с.201].

Виховання дітей 5-7 років В.О.Сухомлинський називав „школою сердечності”. Він радив педагогам і батькам дітей вчити добру, любові, милосердю. Для цього треба, щоб діти постійно бачили гуманістичний зміст вчинків і поведінки тих, хто їх оточує: рідних, близьких, вихователів, дорослих. Дитина не повинна вирости байдужою, нечулою, черствою, вона має зростати у постійному піклуванні про навколишній світ рослин, тварин, людей, доглядати і допомагати їм. У своїх працях педагог переконує, що у процесі творення людям добра виховується в юних людяність, сердечність [9, с.249].

Формуванню тонких сердечних людських взаємин у Павлівській школі служила вся педагогічна система. Педагог засуджує всездозволеність, розгнужданість поведінки і вчинків, наполягає на культивуванні осмисленої поведінки, яке є проявом витонченості внутрішнього світу дитини. Яким має бути ставлення дітей до інших людей, як їм домогтися моральної виправданості й обґрунтованості своїх вчинків – вчать юне покоління моральній сентенції В.Сухомлинського, які є не заборонаю чи дозволом чогось. Це вишпекані педагогом щирі мудрі поради, що йдуть від серця до серця і породжують розумові, моральні, естетичні почуття:

„Ти живеш серед людей. Не забувай, що кожний твій вчинок, кожне твоє бажання позначається на людях, що тебе оточують. Знай, що є межа між тим, що тобі хочеться, і тим що можна. Перевіряй свої вчинки. Роби все так, щоб людям, які тебе оточують, було добре”.

„Ти користуєшся благами, створеними іншими людьми. Люди дають тобі щастя дитинства. Плати їм за це добром”.

„Усі блага і радощі життя створюються працею. Без праці не можна чесно жити. Нероба, дармоїд – це трутень, що пожирає мед працюючих бджіл. Навчання – твоя перша праця. Йдучи до школи, ти йдеш на роботу”.

„Будь добрим і чуйним до людей. Допомагай слабким і беззахисним, товаришу в біді. Не завдавай людям прикрості. Поважай та шануй матір і батька, вони дали тобі життя, вони виховують тебе, вони хочуть, щоб ти став чесним громадянином, людиною з добрим серцем і чистою душею”.

„Не будь байдужим до зла. Борись проти зла, обману, несправедливості. Будь непримиримим до того, хто прагне жити за рахунок інших людей, завдає лиха іншим людям, обкрадає суспільство” [5, с.442–452].

Як бачимо, ці та інші мудрі моральні поради написані просто, переконливо, вони легко запам'ятовуються, спонукають до роздумів, добротності.

Засвоєння дітьми азбуки моральної культури дає їм можливість олюднювати свої вчинки, опанувати духовними цінностями свого народу, розуміти мету і сенс життя.

Майстерність виховання моральних цінностей у дітей, як показує досвід практичної роботи В.Сухомлинського, полягає у тому, „щоб дитину з перших кроків її шкільного життя переконували насамперед власні вчинки, щоб у словах вихователів вона чула відгуки власних думок, переживань – усього, що народилося у процесі активної діяльності. Багатство духовного життя починається там, де благородна думка і моральне почуття, зливаючись воедино. Проявляються у високоморальному вчинкові. Ми спонукаємо вихованців до вчинків, що мають яскраво виражений високоморальний характер” [9, с.218]. Цей метод В.Сухомлинський назвав спонуканням до активного виявлення думки і почуття.

Висновки... Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що особливість українського національного виховання на сучасному етапі полягає в тому, що воно повинно виконувати націотворчу функцію з тим, щоб у найкоротший термін відродити національну гідність і честь, високу духовність і суверенність мислення. Спадщина В.Сухомлинського особливо близька нашому сучаснику своїм зв'язком з глибокою народною традицією, з долею народу, якому він присвятив усі свої духовні поривання, помисли і творчі пошуки.

Аналіз спадщини В.Сухомлинського під цим поглядом дає підстави стверджувати, що впродовж усієї педагогічної діяльності виняткову увагу він приділяв проблемі всебічного розвитку особистості у різних видах діяльності, постійному і планомірному формуванню пізнавальних здібностей дітей.

Отже, досвід видатного педагога переконує, що духовний, моральний розвиток дитини, духовну спільність на ґрунті високих ідей можна здійснювати навіть з дітьми 5-7 літнього віку.

Список використаних джерел та літератури:

1. Антонець М. Гуманізм педагогічних нововведень В. О. Сухомлинського / М. Антонець // Початкова школа. – 1997. – № 9. – С. 35–38.
2. Державна Національна програма „Освіта” (Україна XXI століття). – К., 1994. – С. 10–13.
3. Закон України „Про освіту”. – К., 1996. – 40 с.
4. Сухомлинський В. Гаряча квітка / В.Сухомлинський. – К., 1978.
5. Сухомлинський В. Народження громадянина / В.Сухомлинський // Вибр. твори : у 5 т. – К., 1977. – Т. 3. – С. 283–582.
6. Сухомлинський В. Павлівська середня школа / В.Сухомлинський // Вибр. твори : у 5 т. – Т. 4. – К., 1977. – С. 7–390.
7. Сухомлинський В. Слово вчителя в моральному вихованні / В.Сухомлинський // Вибр. твори : у 5 т. – Т. 5. – К., 1977. – С. 321–330.
8. Сухомлинський В. Школа і природа / В.Сухомлинський // Вибр. тв. : у 5 т. – К., 1977. – Т. 5. – С. 549.
9. Сухомлинський В. Як виховати справжню людину / В.Сухомлинський // Вибр. твори : у 5-ти т. – Т. 2. – К., 1976. – С. 149–416.
10. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра / В.Сухомлинський // Вибр. твори : у 5 т. – Т.1. – К., 1976. – С. 209–401.
11. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям / В.Сухомлинський // Вибрані твори: У 5 т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т.3. – С.7-282.
12. Українська педагогіка в персоналіях : у 2-х кн. / за ред О. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – Кн. 2. – 550 с.

Анотація

И.В.Бабій

Идеи Василия Сухомлинского относительно нравственного воспитания личности

В статье анализируются педагогические взгляды Василия Сухомлинского относительно морального воспитания личности.

Ключевые слова: *нравственное воспитание, народная педагогика.*

Summary

I.V.Babij

Ideas of Vasyl Sukhomlyns'kyi Considering Moral Education of Personality

The pedagogical views of Vasiliy Sukhomlyns'kyi have been analysed considering to moral education of personality in the article.

Key words: *moral education, folk pedagogic.*